

OVER DE OUDSTE BEVOLKINGSELEMENTEN VAN ONS LAND

DOOR A. E. VAN GIFFEN.

Wanneer een titel of opschrift een tot het uiterste gecompriëerde inhoudsopgave van het daaraan volgende is, dan verzoek ik reeds bij voorbaat de verwachting niet al te hoog te spannen. Immers de uiteenzetting, die ik beoog te geven, is allesbehalve afgerond en reeds van te voren roep ik dan ook voor de beoordeeling daarvan de welwillende clementie in. Het betreffende studiemateriaal, hetwelk te verzamelen en te ordenen een deel van mijn taak is, behoeft — dit zij nadrukkelijk vooropgesteld — nog in elk opzicht aanvulling, laat staan dus, dat het voldoende mag heeten.

Mijne mededeeling heeft dan ook alleen ten doel om zoo mogelijk belangstelling te wekken of te verhoogen voor vragen, waarmede elk practisch werkend praehistoricus telkens in aanraking komt en waarop ook ik persoonlijk bij min of meer methodisch oudheidkundig bodemonderzoek voor en na, doch in steeds klimmende mate stiet. Daarnaast zou ik het mij eene voldoening rekenen, indien het mij kon gelukken den lezer eenigermate te oriënteren over den huidige stand van de kennis van het in den titel tot uitdrukking gebrachte probleem. Want een probleem is het en naar mij voorkomt een, dat, gezien de moeilijkheden, voortvloeiend uit de gebrekkige beschikbare gegevens en de veelheid van controversen over de daaraan verbonden of daarmede samenhangende subkwestie's, allerm minst eenvoudig mag heeten.

Zoo moge het dan ook begrijpelijk zijn, dat ik geaarzeld heb dit onderwerp, dat voortdurend gecompliceerder schijnt te worden, hier in discussie te brengen. Vooral in de laatste jaren is de kennis over palethnologische verhoudingen niet alleen ten onzent, maar ook in het algemeen, voorzeker daadwerkelijk vermeerderd. Wien echter is het gegeven dat alles nog behoorlijk kritisch te beheerschen? Om dit in te zien behoeft men slechts te denken aan de reusachtige toename van vondsten op prae- en protohistorisch alsook op zuiver anthropologisch gebied, aan de vooral in den laatsten tijd verschenen en zoo te zeggen dagelijks verschijnende nieuwe literatuur, zoowel over oudere als jongere en geheel nieuwe gegevens. De enorme vlucht, die de erfelijk-

heidsleer heeft genomen is zoo bekend, dat zij hier nauwelijks afzonderlijk vermelding behoeft. En toch schijnt het mij, alsof juist de physische anthropologie, met name waar zij zich bezig houdt met de eenzijdige bewerking van den somatischen praehistorischen mensch (palaeanthropologie), veelal met de uitkomsten van den laatstgenoemen tak van wetenschap weinig of geen rekening houdt. Ondanks alles en desalniettemin blijft zij veelal doorgaan met uit gelijkheid van phaenotype, tot gelijkheid van genotype te besluiten. Er is voorzeker een beduidend verschil tusschen de duisternis van een paar decennien geleden en de vaagheid van het heden, maar toch schijnt het wel, alsof de reeds toen bereikte of vermeende resultaten, voorzooover ons land betreft, in hoofdzaak thans nog gelden. Deze zijn vooral neergelegd in de werken van Dr. Holwerda, die de cultureele nalatenschap beoefent en dan in het bijzonder van Prof. Bolk, waar deze de Nederlandsche bevolking in hare anthropologische samenstelling nagaat.

Ik meen dan ook goed te doen deze laatste, in 1908 en de daarbij aansluitende eerst onlangs, n.l. in 1924, gepubliceerde beschouwingen van Bolk, als uitgangspunt mijner mededeeling te kiezen. Daarbij wil ik dan doen aansluiten eenige aan buitenlanders ontleende gegevens, om vervolgens te beëindigen met enkele opmerkingen, welke meer in het bijzonder onze eigen cultures betreffen.

De bronnen voor de kennis der oudste Nederlandsche bevolkingselementen zijn, evenals voor de palethnologische verhoudingen in het algemeen, van middellijken en onmiddellijken aard. Onmiddellijk in hunne somatische kenmerken, middellijk, waar zij de menschenlijke attributen in den ruimsten zin, de oudere cultuur- en begeleidverschijnselen, betreffen. Het is de *physische anthropologie*, d.w.z. dat onderdeel der zoölogie, hetwelk niet alle dierlijke wezens, doch inzonderheid den mensch naar vorm en bouw tot studieobject kiest, de natuurlijke historie der hominiden in hunne verbreiding naar tijd en ruimte, l'histoire naturelle de l'homme (Broca 1855), die den somatischen mensch onmiddellijk bestudeert; zij omvat het onderzoek van het geheele complex der hominiden, zoowel van de recente als van de uitgestorven en gewijzigde vóór- en vroeghistorische menschevormen, overlatend de studie van den individueelen mensch aan anatomie en physiologie. Hare resultaten zullen dus voor de beoordeling van het onderwerp, dat ons hier bezig houdt, van het grootste belang zijn. Vandaar dan ook, dat wij ons eerst willen keeren tot de anthropologie en hare uitkomsten.

Intusschen, die bestudeering van den mensch naar ruimte en tijd houdt al direct in, dat de physische anthropologie het niet stellen kan zonder hulpwetenschappen. Zij moge met de resultaten daarvan, zoo veel mogelijk, a posteriori rekening houden, veronachtzamen kan zij die niet. Dit geldt niet alleen voor de tegenwoordige en historische

menschheid, maar in het bijzonder voor de oudere en oudste mensche-lijke overblijfselen.

In dit laatste geval is het de *prae-* en *protohistorie*, de wetenschap van de vroegste beschavingsgeschiedenis, waarover geschreven bronnen nog geene inlichtingen verschaffen, de palethnologie in engeren zin, die dan moet bijspringen. Zij is het, die gesteund door *geologie* en *palaeontologie*, ook de indirecte gegevens voor de palaeanthropologische verhoudingen zal hebben te verschaffen en waarop wij geheel zullen zijn aangewezen, wanneer lichamelijke menscheijke overblijfselen ontbreken. Linguïstiek en folklore kunnen mede indirecte bronnen zijn, doch daarover wil ik het hier niet hebben, mij overigens volslagen incompetent verklarend hare resultaten te behandelen, laat staan te beoordeelen.

De kennis van de huisdieren en cultuurplanten, met name waar zij de vroegste betreft, is voorzeker als hulpwetenschap voor de beoordeeling van de herkomst hunner bezitters van integreerend belang. Naast de aanwending van vuur en het in gebruik nemen van allotria, waardoor de techniek, de grootste menscheijke adaptie in den bestaansstrijd, zich kon ontwikkelen en den mensch eerst tot volslagen heerscher op aarde maken, is de vorming van huisdieren en cultuurplanten in de geschiedenis der beschaving misschien de meest belangrijke factor. Daardoor werd immers de mogelijkheid geboden minder van de hand op den tand te leven en daardoor, om tot maatschappelijke verhoudingen den weg te effenen. Doch daarover thans niet. Mijn doel is alleen maar in dit verband te wijzen op de mogelijkheid, die in de uitkomsten van de genoemde studie is gelegen. Daarin toch schuilt de gelegenheid te een of anderer tijd een zelfstandig stel gegevens ter beschikking te verkrijgen voor de afleiding en toetsing van de onderlinge betrekkingen tusschen hunne bezitters, zoomede voor de herkomst dezer laatste. Reeds nu kunnen enkele der bereikte resultaten m.i. eenig gewicht in de schaal leggen, doch wij zullen op dit onderwerp, als gezegd, hier niet dieper ingaan.

Aan de hand van de studie van Professor Bolk willen wij dan nu eerst eens trachten na te gaan, tot welke resultaten de vergelijkende studie van de tegenwoordige en van sommige vroegere bewoners van ons land, zoowel ten opzichte van elkaar als van die in het overige Europa, heeft gevoerd en welke gevolgtrekkingen Bolk daaruit voor de herkomst dier bevolking heeft gemaakt. Vervolgens willen wij zien, wat thans als bekend ondersteld mag worden over de vroegere bevolking van Europa, op grond van hare anthropologische samenstelling, ten tijde, dat ons land bewoond werd en hoe die kennis zich verhoudt tot de voorafgaande resultaten en conclusies.

Men lette er echter steeds op, dat het hier in de eerste plaats gaat om het zoeken naar de herkomst onzer oudste bevolkingselementen,

in laatste instantie om het speuren naar de anthropologische samenstelling daarvan.

In het „Nederlandsche Boerenhuis” van Gallee heeft Professor Bolk in 1908 een overzicht gegeven van de anthropologische samenstelling van de Nederlandsche bevolking, toegevoegd als Bijlage III aan dat werk. Bolk schreef dit overzicht onder het aan Ripley's boek: „The Races of Europa” ontleende motto: „The Anthropology of this little nation is of exceeding interest”.

Als uitgangspunt voor zijn onderzoek neemt Z.H.Gl. de destijds en ook thans nog gangbare opvatting over de samenstelling der Europeesche bevolking uit drie hoofdrassen.

De kenmerken, waarop in de moderne Anthropologie de indeeling der rassen of variëteiten berust, zijn: *schedelvorm*, *lichaamslengte* en *pigmentatie*. Met de daarin optredende verschillen als grondslag hebben de moderne Anthropologen in Europa drie groote rassen onderscheiden, rassen in den zin van groepen individuen, die een aantal erfelijke kenmerken en eigenschappen gemeen hebben en zich daardoor van andere biotypen laten onderscheiden. Hieruit volgt al direct de onmogelijkheid eener scherpe afgrenzing en voorts, dat de rasdiagnose van afzonderlijke individuen moeilijk blijft. Dit te meer zoolang men bepaalde kenmerken, die men bij de classificatie gebruikt, niet voldoende in hunne beteekenis of waarde daarvoor, d.w.z. in hun erfelijk gedrag, kent.

Zoolang men dan ook dit laatste niet behoorlijk weet, zal de thans algemeen gehuldigde rasindeeling der Europeesche bevolking in drie groote groepen als zoodanig wel steeds eene zeer schematische en aanvechtbare blijven.

Intusschen met Rippley en anderen onderscheidt ook Bolk op grond van bovengenoemde kenmerken en kenmerkcomplexen:

een Teutonsch (*Homo nordicus*),

een Mediterran (*Homo mediterraneus*) en

een Alpen (*Homo alpinus*) ras,

rassen, die men, zooals Boule in zijn bekend werk „Les hommes fossiles” zich uitdrukt, practisch kan qualificeeren als „des groupes humains, qui présentent en commun les mêmes caractères physiques, choisis parmi les plus importants: taille du corps; forme du crâne, de la face; couleur des yeux (et) des cheveux”, kortom door kenmerken en kenmerkgroepen, die we zoeven reeds kortelijk weergaven, doch thans nog iets uitvoeriger willen nagaan.

Het eerste, het z.g.n. *teutonsche*, of Germaansche *ras*, naar andere auteurs, de thans algemeen genoemde *homo nordicus* van Deniker, is gekenmerkt door een langen smallen schedel (*dolichocephalie*), een hoog en smal gezicht (*leptoprosopie*), een niet breed voorhoofd, een rechten of weinig convexen spitsen langen smallen

neus (leptorhinie), kleinen mond, dunne lippen en weinig uitstekende kin. Wat aangaat de pigmentatie: het haar is lichtblond, de oogen blauw tot grijs, de huid blank. De lichaamslengte is aanzienlijk.

Het is verspreid over Noord-Europa, rondom de Noordzee, de Oostzee en in insulaire, doch minder zuivere, groepjes in een breeden band om het vorige areal.

Het *tweede*, het z.g.n. *mediterrane*, de *homo meridionalis* (Wilsen), het ibero-insulaire van Deniker, de Iberiërs der historici, de *homo mediterraneus*, is eveneens gekarakteriseerd door een dolichocephalen schedel en leptoprosop gezicht, maar het verschilt van het vorige door zijne sterke pigmentatie: donkere oogen, zwarte of bruine haren en zwoele huidkleur, zoomede door zijn geringe lichaamsgrootte.

Dit ras, waarin men nog als variëteit, een atlanto-mediterranen, mesocephalen vorm met hooge gestalte onderscheidt, is verspreid over het Middellandsche gebied: Iberische schiereiland, Zuid-Frankrijk, Zuid-Italië en Sicilië, de Aegaeïsche kuststreken, en Noord-Afrika en voorts over de Atlantische kuststreken zoowel van Frankrijk, Zdl. van Bretagne, als van geheel Groot-Brittanje en Ierland.

Het *derde*, het z.g.n. *alpine*, het occidentale *ras* van Deniker, het keltische, het keltoslavische, het laponoïde, armenische ras van andere auteurs, de *homo alpinus*, is gekenmerkt door een korten ronden schedel (brachycephalie), breed, hoog gewelfd voorhoofd, kort en breed gezicht (chamaeprosopie), een korteren, dikkeren, rechten of weinig concaven neus, grooteren mond, vollere lippen, ronder en meer uitspringende kin. Onderkaak en jukbogen steken een weinig uit. Het haar is donkerblond tot zwart, de oogen grijs tot donker bruin, de huid is matbleek. De lichaamslengte is meer middelmatig, de hals kort, de schouders breed.

Het is verspreid in een breede, naar het oosten open wig over Oost- en Midden-Europa, over een groot deel van Rusland, over Klein-Azië, de Balkan, Bohemen, Zwitserland, centraal-Afrika, Bretagne, en Ndl. van de Pyreneeën, met uitzondering van de Biscaaysche kust en voorts over Noord-Italië.

Het zijn deze drie menschengroepen, welker kenmerkende eigenschappen men heeft getracht terug te vinden bij de oude menschevormen. En inderdaad meenen sommigen zelfs de prototypen, althans van de beide eerstgenoemde: de langhoofdige homo nordicus en mediterraneus, reeds te mogen zien in het laatpalaeolithische Cromagnon-ras met zijne variëteiten of subrassen: de negroïde vorm van Mentone, de eigenlijke Cromagnon-vorm en de mensch van Chancelade. Dit alles is echter nog zeer kwestieus. Intusschen hebben de negervormen voor het Europeesche menscheendom echter blijkbaar niet of nauwelijks meegedaan. Wat aangaat de derde, de korthoofdige homo alpinus, de daarvoor typische kenmerken komen bij de zuiver palaeo-

lithische menschvormen niet voor; eerst in het Azilien, het Meso- en oud-neolithicum treden dergelijke phaenotypen voor het eerst op: de betreffende menschvormen van Grenelle, Furfooz en Ofnet en mischschien nog van Barrington in Engeland, waarover straks nog een enkel woord. Over het nog wel afzonderlijk onderscheiden Dinarische ras willen wij hier niet uitweiden.

Bolk heeft nu in 1908, met als uitgangspunt de zooeven gegeven karakteristiek en verdeeling der drie menschenrassen in Europa, de Nederlandsche bevolking, en wel in het bijzonder de tegenwoordige, onderzocht op twee voor de genoemde rasingedeeling fundamenteele kenmerken, t.w. eerst op de pigmentatie (oog- en haarkleur) en daarna ook nog op den hoofdvorm. In het kort samengevat is het resultaat van zijn onderzoek dit, dat de pigmentatie van oogen en haar correlatief naar het Zuiden van ons land in sterkte toeneemt. In tegenstelling echter met de verwachting gedroeg de bevolking zich anders ten opzichte van den schedelvorm, n.l. meer of minder onafhankelijk van de kleur. Van O.Z.O. naar W.N.W. bleek n.l. de langhoofdigheid toe te nemen, zoodat, waar Bolk het mediterrane ras reeds a priori uitschakelt, slechts in de Hollandsche visschersdorpen een zuiver Homo nordicustype, in Zuid-Beveland, Zeeuwsch-Vlaanderen, Brabant en Limburg alleen maar een zuiver Homo alpinustype voorkomt.

Zijne belangrijkste conclusies zijn dan, 1° dat de Nederlanders zijn voortgekomen uit de beide genoemde rassen, die Noordelijk van de Alpen woonden; het Teutonsche of Germaansche en het Alpiene of Kelto-Slavische; 2° dat het alpine ras oorspronkelijk het geheele land bewoonde, totdat de tot het Teutonsche ras behorende en uit het Noorden afkomstige Friezen het land bevolkten, zich zuidelijk uitbreidden en ook Holland en de Zeeuwsche duinstreek bezetten. Dit laatste baseert Bolk vooral op den vorm der terpschedels, de grafveld-schedels van Katwijk en van de overstroomde nekropoolbevolking bij Domburg. De bedoelde skeletdeelen toch vertoonen in het algemeen de kenmerken van dolicho- en mesocephalie, leptoprosopie en hooge gestalte, d.w.z. van den Homo nordicus. Later zouden de Friezen op hun beurt in het Noordoosten door Saksers verdrongen of daarmede vermengd zijn, zoodat deze in Drenthe, Groningen en Friesland de meerderheid kregen. Dat jongere element, hetwelk anthropologisch niet als zuiver Germaansch beschouwd wordt, doch in de Elbestreken Slavische invloeden ondergaan zou hebben, waren de Saksers van den volksverhuizingstijd. Aldus Bolk in 1908.

In het vorige jaar 1924 publiceerde Professor Bolk opnieuw, doch nu in een zeer kort resumé, zijne denkbeelden over de samenstelling en herkomst der Nederlandsche bevolking. Dit artikel, gepubliceerd in het Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde 1924, I No. 7, vertolkt den

inhoud van zijn voordracht, die deel uitmaakte van den in Januari 1924 gehouden anthropologischen cursus van het Nederlandsche Nationaal Bureau voor Anthropologie.

Evenals in 1908 vormt ook hier Rippley's uitspraak: „De Anthropologie dezer kleine natie is buitengewoon belangrijk”, het uitgangspunt van Bolk's betoog.

Dit laatste komt dan hierop neer: Het Nederl. volk is ten opzichte van zijne landsgrenzen misschien het meest samengestelde van Europa. Ook nu neemt hij als grondslag daarvoor aan twee naar lichamelijke en geestelijke kenmerken en eigenschappen zeer verschillende rassen: het Noordsche en het Alpine, en daarnaast twee variëteiten: de Saksen en de Franken. Deze, nu met de Franken vermeerderde, elementen, waarvan het al direct jammer is, dat zij zoo heteroogeen zijn, n.l. eenerzijds een genetisch, anderzijds een ethnologisch begrip omvattend, zouden zich sterk vermengd hebben. Nimmer zou die menging echter zoodanig geworden zijn, dat zij, wat het geestelijke betreft, zooals onze zegsman zich uitdrukt, een volksziel, een nationaal bewustzijn en een onmiddellijk gevoel van samenhoorigheid, wat het lichamelijke aangaat een Nederlandsch type tot resultante hadden. Dit laatste bleek overigens reeds uit het voorafgaande, de beschouwing van de tegenwoordige Anthropologische samenstelling, inderdaad.

Naast dien historischen wordingsgang schrijft Bolk de groote verscheidenheid in het physisch voorkomen der Nederlanders echter ook voor een groot deel toe aan het milieu, den invloed van vetten tegenover mageren bodem: de grootere klei- tegenover de kleinere zandgrondbewoners. Die milieufactor soms, zooals bij even genoemde tegenstelling, gemakkelijk, in de andere gevallen, zooals bijv. bij de meerdere langhoofdigheid van den stedeling tegenover de mindere van den plattelandster, moeilijk verklaarbaar, behoort voor de beoordeeling der genotypische eigenschappen te worden uitgeschakeld.

Bolk meent nu voor de beoordeeling van de rassamenstelling van ons volk uit te moeten gaan van het feit, dat ons land — behoudens eene kleine restrictie wat Zuid-Limburg betreft — eerst na het Diluvium of althans in naglacialen tijd, hand in hand met het terugtrekkende landijs, bewoond kon worden. Toen kwamen dus elders reeds praehistorische diluviale menschenrassen voor, waarvan de overblijfselen teruggevonden zijn. Wel is waar zijn deze bij ons te lande, ook in het Zuiden, niet aangetroffen, doch Bolk acht het aannemelijk, dat Limburg en Brabant toch het eerst bevolkt geworden zijn door uit het Zuiden komende immigranten. Maas en Schelde eener-, de zeekust anderzijds waren hunne richtsnoeren. Die eerste bevolkingselementen zouden afkomstig uit Midden- en West-Europa en leden van het Alpine ras geweest zijn. Daartoe rekent hij den mensch van Furfooz, Maz d'Azy, Grenelle en Saônedal, wier overblijfselen tot het jongste

palaeolithicum of juist meso- en vroegneolithicum behooren. We dienen echter bij dit alles niet alleen te bedenken, dat men het over de betrekking tusschen de palaeolithische cultures ten opzichte van de verschillende glaciatie's, zelfs over het aantal der laatste, nog lang niet eens is, maar vóór alles, dat de brachycephale menschvorm eerst betrekkelijk zeer laat optreedt. De door Bolk gegeven voorstelling, van een hand in hand met het terugtrekkende ijs opdringende alpine-bevolking, die bij mijn weten nergens met rendier- (de postglaciale gidsvorm), doch steeds met edelhert-overblijfselen zijn aangetroffen, is dus moeilijk anders dan zeer schematisch en globaal op te vatten. Merkwaardigerwijze was intusschen de evengenoemde these van Bolk reeds toen eigenaardig belicht, door de vondst van een schedel bij Rijckholt in Zuid-Limburg. Die door Hamal-Nandrin in 1923 gevonden menschelijke schedel, blijkbaar de oudste in ons land, is n.l. hyperbrachycephaal en volgens het onderzoek van Fraipont inderdaad volkomen vergelijkbaar met de post-palaeolithische, mesolithische Grenelle-Furfooz-mensch. Edoch, laat-paleolithische cultures kent men in ons land niet, ook niet uit het Zuiden en de Rijckholter schedel is gevonden bij cultuuroverblijfselen, die typologisch hoogstens meso- of vroeg-neolithisch kunnen wezen, doch in werkelijkheid een achterlijke vol-neolithische- en misschien nog iets latere beschaving vertegenwoordigen. Uit Brabant zijn zelfs in het geheel geene, althans gesloten, neolithische vondsten bekend geworden. Van een door Bolk onderstelde immigratie direct na de glaciatie zijn geene sporen gevonden, doch de genoemde schedelvondst blijft, ook afgezien van de chronologische precisering, belangrijk genoeg.

Langs de kust — vervolgt Bolk — zou de Bretonsche Dolmen-, d.w.d.z. neo- en laatneolithische bevolking zich noordwaarts hebben uitgebreid en ten onzent den alpinen grondstok der Zeeuwsch—Zuid-Hollandsche eilandbewoners gevormd hebben. Die volksstroom langs den oostkant van de Noordzee met hare aftakking naar Engeland (Wales, Cornwall en Ierland) — dit laatste dus in tegenstelling met Rippley en Boule die hier mediterrane zoeken — meent Bolk zich te zien afspiegelen in insulaire brachykrane menschgroeptjes op de Zuidkust van Zweden en in enkele vroegere, dito Deensche schedels. In het licht dier strooming ziet Bolk, behalve de Zeeuwsche rondhoofden, meer noordelijk en landwaarts in, de bron onzer hunebedbouwers. Vreemdsoortige taalsporen, keltische namen als Waal, Maas, IJssel, Lugdunum en Noviomagum betreft hij in dit verband, zoomede de vermeende groote gelijkenis tusschen onze megalithen en die in Bretagne.

Zóó oordeelt Bolk, dus thans evenals vroeger in 1908, dat eene alpine bevolking zich in den oudsten tijd ook Noordelijk ver over het bewoonbare gedeelte van ons land zal hebben uitgestrekt, al geeft hij

toe, dat men, vanwege de slechte conserveering in de noordelijke diluviale gronden, langs zuiver anthropologischen weg niet veel verder zal komen. Linguistisch onderzoek zal hier, zoo meent hij, naar Keltische taalrelicten dienen te speuren. Die uitspraak is m.i. wel eenigszins jammer, want immers wij gaven Bolk toch speciaal als anthropoloog zoolang het woord. Aldus is het eene deceptie, dat deze ons als zoodanig in den steek laat en zijnerzijds juist voor de samenstelling en herkomst der oudste bevolking steun van den philoloog verlangt. Nu verliezen zich onze gedachten en voorstellingen in vaagheid, vooral wanneer zij zich vastklampen aan de vraag naar den tijd, waaruit die eventueele z.g.n. keltische taalsporen zouden zijn overgebleven. De tastbare praehistorische cultureele nalatenschap geeft in dat opzicht waarlijk zeer veel te denken. Om bijv. de gedachten althans eenigermate te bepalen in verband met de te voren genoemde namen, die we ook bij de Ouden reeds ontmoeten, vestig ik, onafhankelijk van hunne al of niet juiste qualificatie, reeds in het voorbijgaan de aandacht op eene bepaalde groep van cultuuroverblijfselen, t.w. de La-Tène-urnenvelden. Deze, door Holwerda en Evelein Gallo-Germaansche, door mij, met een leelijk woord, kringgreep-urnen of dito tumuli-velden geheeten, werden te voren door Ubachs Kelto-Germaansche genoemd. Zij zijn karakteristiek voor de tweede helft van het laatste vóór-christelijke millennium en blijken op onze oudere gronden, Friesland en Groningen inbegrepen, over het geheele land voor te komen. Buitenslands ontmoet men ze echter bij uitnemendheid in de Marnedistricten en daar met overblijfselen van stamelementen, die zooals Caesar zegt „ipsorum lingua celtae, nostra Galli appellantur”, en zoo kunnen die namen, ook indien ze linguistisch juist geïnterpreteerd zijn, van praehistorisch standpunt bekeken, nog heel goed een zeer late bron hebben. Dit onderwerp hoop ik later eens in het bijzonder te behandelen, wanneer ik de gelegenheid zal hebben het betreffende meerdere materiaal, zorgvuldiger bijeen gebracht en geschift, te publiceeren.

Terugkomend op de in Bolk's hypothese onderstelde invasie eener oorspronkelijk ook meer noordelijke alpine bevolking, is die chronologie zoowel absoluut als relatief daarin een zwak punt. En er zijn er nog meer; voorloopig noem ik alleen maar de reeds gewraakte onderstelling van Bolk, dat midden- en west-Europa al in diluvialen en laatdiluvialen tijd door eene alpine brachykrane bevolking bewoond geweest zouden zijn, zoomede het feit, dat onmiddellijk láát- en postdiluviale somatische en cultureele overblijfselen bij ons te lande ten eenenmale ontbreken.

De voorstelling is echter in ieder geval duidelijk, helder en bevattelijk, maar, ook afgezien van het reeds opgemerkte, m.i. zeer aantastbaar. Doch hierover straks nog, wanneer wij nagaan hoe de Midden-

en West-Europeesche bevolking op grond van het betreffende anthropologische materiaal ten tijde onzer eerste bevolking in werkelijkheid was.

Intusschen, onze desillusie is nog grooter, wanneer de anthropoloog Bolk na de gezegde these zijn betoog nu al direct vervolgt met de opmerking, dat dit aanvankelijk alpine ras, onafhankelijk van zijne vroegere grootere uitgebreidheid over Nederland, voor de Noord-Nederlandsche bevolking toch van weinig beteekenis is geweest.

Het Noordsche of Teutonsche ras, de homo nordicus, werd daar overheerschend. We zouden misschien voorzichtiger zeggen: is daar, gezien de tegenwoordige constellatie, in vergelijking althans met de vroeghistorische terpschedels, overheerschend geweest. Wat aangaat dit laatste, een uitspraak die zich grondt op de uitkomsten van een uitgebreid physisch anthropologisch onderzoek over de pigmentatie der tegenwoordige, over den schedelvorm der recente en terpentijd-bevolking. Ik zeide zooeven met opzet de anthropoloog Bolk, want we gevoelen even den hechten ondergrond van veel onderzocht materiaal. Intusschen niet lang, want de hypothese vormt al weer onmiddellijk de basis der voorstelling. Praehistorisch physisch anthropologisch materiaal ontbreekt n.l. nog steeds en van de zandgronden ook zelfs protohistorisch.

Eveneens met de kust als richtsnoer zou die Homo nordicus hier uit de Scandinavische bakermat geïnvadeerd zijn. Dit geschiedde dan echter lang na de eerste, dus niet-anthropologisch aangetoonde, doch alleen onderstelde, alpine volksstrooming uit het Zuiden. Want immers die emigratie uit het Noorden zou pas mogelijk geweest zijn, toen, na het volledig terugtrekken van het landijs, Scandinavië bewoonbaar was geworden en zich daar bovendien een bevolkingsoverschot had gevormd. Dit had dan — het is nog steeds Bolk, dien wij hier volgen — de oude brachykrane bevolkingselementen teruggedrongen. Deze laatste konden zich alleen in het Zuiden handhaven, zooals blijkt uit de schedels van verdronken Reimerswaal en Saaftingen, die van rasrecht alpien type zijn. Als Friezen zou de Noordelijke invasie een groot deel in de constructie van ons volk gehad hebben. Doch al weer hooren we in Bolk niet alleen en zelfs niet in hoofdzaak den anthropoloog. In Zeeland kennen we eene nog oudere bevolking dan die van het n.b. laat-middeleeuwsche Saaftingen en Reimerswaal, t.w. de Domburgsche nekropoolbevolking uit den volksverhuizingstijd en deze was langhoofdig; in Friesland leerden we daarentegen omgekeerd zuiver rondhoofdige terpschedels kennen uit de streek, westelijk van de Middellzee waar de oudste terpen liggen en waarop ook Bolk de aandacht heeft gevestigd. De anthropoloog Bolk constateert dan op grond van zijn vroeger onderzoek, dat die Friezen een groot deel van hun oorspronkelijk fysiek karakter hebben ingeboet. De historicus Bolk wijt dit

aan de vermenging en met de onderstelde alpine oerbevolking en met nieuwe uit het Oosten ingestroomde volksstammen, de Saksen, die hij, zooals straks nog zal blijken, als blonde alpino's qualificeert. Alleen in Friesland, met name op Texel en in de visschersdorpen aan de Noordzeekust, heeft de anthropoloog in onzen tijd een zuiver Nordicus type vastgesteld.

Zóó acht Bolk het oorspronkelijke Nederlandsche volk biphyletisch opgebouwd. In latere eeuwen zouden dan Saksen en Franken, binnengedrongen over de Oostgrens, zich daarmede als nieuwe elementen, vormend achtereenvolgens een noordelijken en een zuidelijken zijstroom, vermengd hebben. De eene in het Noorden, in Drenthe wegens de Bourtanger-barrière uit Twente, en voorts zich waaiervormig van daaruit verspreidend naar het westen en iets naar het zuiden; de andere in het Zuiden wegens de Peelmoerassen, aan de oostelijk Brabantsche bevolking haar oorspronkelijk alpien karakter latend, nemend den weg zuidelijk daarvan naar het Westen en zoodoende voor onze bevolking van minder belang. Effectiever zou dan ook de eerste, de Saksenstroom, geweest zijn. Deze deed zich gelden tot aan de Zuiderzee in het Westen, door Drenthe heen tot in Groningeland, als een wig de Oostfriezen scheidend van hunne stamgenooten om de Middellzee. Edoch, wij beluisteren al wederom den praehistoricus en nu ook zuiveren historicus, want evenals bij de oudere Zeeuwsche rondhoofden, zijn we ook nu reeds weer op het einde der Middeleeuwen. Immers Prof. Huizinga heeft aangetoond, dat Groningen en zijne ommelanden hun oorspronkelijk Friesch karakter eerst in de 14de en 15de eeuw begonnen in te boeten, met Drenthe als achterland, de stad als concentratiepunt.

En nog: Bolk zegt, en m.i. volkomen terecht, het begrip Saksen is geen rasbegrip, doch een ethnologisch, al meent hij de Saksers te mogen qualificeeren als een blonde variant van het alpine ras, overheerschend in de Noord-Duitsche laagvlakte, zuidelijk van de kustzone. Maar nu vragen we toch in gemoede, wat heeft dan eigenlijk wel het directe schedelonderzoek van alle in dien tijd binnengedrongenen geleerd. Ronde hoofden? Welneen, want er is geen schedel van overgebleven of althans als zoodanig bekend geworden. En bovendien de Saksers verbrandden hunne dooden en Karel de Groote moest hun dit immers nog op straffe des doods verbieden (790) en in hetzelfde capitulaire nog bovendien, dat zij hunne afgestorvenen brachten ad tumulos paganorum, in stede van ad coemeteria ecclesiae. Ik geloof uit Drenthe één voorbeeld van zoo'n secundaire bijzetting in heidensche tumuli te bezitten, maar het betreffende skelet heeft — dit kan toeval zijn — een lang hoofd. Dus alleen maar extrapolatie op grond van de tegenwoordige constellatie van het anthropologisch materiaal, vergeleken bij dat uit de terpen en voorts resultaat van vaststaande

historische gegevens? Ook dat niet. Historisch woonden Saksen niet verder dan de IJssel (Deventer) en archaeologisch zijn die Saksers niet als constituenten van eene groote *overlandsche* Saksische volksstrooming aantoonbaar. Integendeel, Drenthe en Twente kennen achtereenvolgens nauwelijks en in het geheel geene cultuurresten, die kenmerkend zijn voor de eigenlijke Saksers, deze laatste bedoeld als het kernvolk, dat krachtens gebruiksgoed, burgen en urnenvelden tusschen Elbe- en Wesermond woonde en waarnaar het stammencomplex, dat zich later gemeenschappelijk tegen de Franken onder Karel den Groeten te weer stelde, genoemd is. De laatste rimpeling eener groote volksbeweging in den Volksverhuizingstijd schijnt, voor zoover overlandsch, op grond van het beeld der museale Noord-Duitsche en Nederlandsche beschavingsoverblijfselen, in de Noord-Duitsche laagvlakte reeds oostelijk van den Wezer verlopen te zijn. Een andere daarentegen in en even voor het begin onzer jaartelling schijnt zich in het cultuurgood af te spiegelen. Cultureel wijst alles er op, dat in den volksverhuizingstijd ten onzent geene groote overlandsche invasies hebben plaats gegrepen: de Saksische volksverhuizing ging, gezien de verspreiding van overeenkomstige cultuuroverblijfselen, langs de kust. Angelen, Saksen en Jutten, hier en daar, de binnenzeeën en kusttriviertjes opvarend, eene kolonie stichtend, elders een deel der bevolking (Friezen en Cauchen) medelokkend, naar Engeland en ook nog naar Bretagne.

Op die wijze zijn er Saksen in den vroegen volksverhuizingstijd tusschen onze kustbewoners gekomen, niet of weinig daarvan verschillend. De Saksische Volksverhuizing als groote landtrek, over onze oostelijke grenzen binnenstroomend, is m.i. een sprookje; als ethnisch element heeft zij voor ons land misschien eenige, maar dan toch zeer geringe beteekenis.

De Franken, de zuidelijke zijstroom, laat Bolk, zooals bleek, Zdl. van de Peelmoerassen verlopen. Die strooming scheidde de Alpine Ardenners van hunne reeds genoemde stamverwanten westelijk van de Peel, wel is waar hier en daar enkele neventakjes opstuwend naar Noord-Brabant, doch door de Kempen heen verloopend in westelijk België: Vlaanderen.

Intusschen ook Bolk acht den invloed van beide zijstroomen, den Noordelijken inbegrepen, in cultureel opzicht grooter dan in anthropologisch opzicht, doch zijne conclusie blijft, dat de Nederlandsche bevolking opgebouwd is uit zeer heterogene elementen, komend uit Noorden, Oosten zoowel als Zuiden. In dien heksenketel van fysieke en psychische factoren zou men in mannen van beleid, zooals de staatslieden De Witt, Fagel en Oldenbarneveld eener-, in andere van de daad, zooals de vlootvoogden de Ruyter, Tromp en Piet Hein anderzijds, zoo te zeggen kristallisatieproducten van achtereenvolgens

overwegend Noordsch en Alpen karakter, nog kunnen herkennen. Tot zoover Bolk.

Onze titel luidt: „Over de oudste bevolkingselementen van ons land” en de titel van Bolk’s opstel luidt bijna gelijk, en zoo achtte ik het geoorloofd Bolk’s hypothesen uitvoeriger te resumeeren. Dat ik ZHGel. nog al eens in de rede ben gevallen, moge men mij ten goede houden en als niet al te onbeleefd aanwrijven. Ik beoogde met mijne interrupties alleen maar de meening te versterken, dat de tijd nog niet gekomen is, de gedachten rust te doen vinden, om niet te zeggen te doen inslapen, bij eene afgeronde, schijnbaar plausible en pasklaar gemaakte voorstelling. Bolk waarschuwt daartegen trouwens zelf nadrukkelijk. Wat ons intusschen vooral zal getroffen hebben is het geringe physisch anthropologische bewijsmateriaal, voorzooover het de oudste (zandgrond) bewoners van ons land betreft. Wij hebben daarvoor in laatste instantie en zonder eenige restrictie met extrapolaties te doen. Met de kleigrondbewoners, met name de kustbevolking van Zeeland, Holland, Friesland en Groningen is het iets beter gesteld, maar zoowel van Zeeland eener- als Groningen en Friesland anderszijds blijft ook hier, gezien het voorafgaande, allerlei te vragen over, en veel voor omkeering vatbaar, terwijl het daar overigens alleen maar om historische, hoogstens vroeghistorische bevolkingselementen gaat.

Hoe staat het nu echter in werkelijkheid met het oudste authentieke anthropologische materiaal van de zandgronden en weten we daarover reeds iets meer, of anders over het gelijktijdige in het buitenland?

In verband met het voorafgaande doen wij misschien goed, eerst het laatste gedeelte van die vraag te beantwoorden. Dit te meer omdat in den jongsten tijd, d.w.z. in 1924, Walter Scheidt alle neolitische anthropologische vondsten, en dat zijn juist de met onze oudste bewoners vergelijkbare, opnieuw bewerkt heeft. Hij komt daarbij tot opvattingen, die de vroegere en vorige in velerlei opzicht aanvullen en rectificeeren, deels daarvan afwijken. Zij waarschuwen in de allereerste plaats al direct tegen eene te scherpe schematisering, wat aangaat de onderscheidene hoofdtypen en hunne verspreiding.

Zijn onderzoek baseert zich op eene nieuwe bewerking van het geheele toegankelijke Europeesche neolithische materiaal. Wel is waar blijkt dit veel geringer dan het had kunnen zijn, maar toch is het aan den anderen kant aanzienlijk grooter dan men allicht zou verwachten, t.w. in totaal circa 1400 schedels en overigens ook eenige, zij het niet vele, volledige skeletten. Evenwel, in de literatuur worden ongeveer 6400 geopende neolithische graven vermeld, zoodat er dus heel wat vernield is.

Het hoofdresultaat van Scheidt’s uitgebreid onderzoek, dat niet één enkel kenmerk, de Retziussche schedelindex, zooals veelal ge-

schied is, maar meer kenmerken of kenmerkcomplexen betreft, doch waarbij de pigmentatie natuurlijk geen, de lichaamslengte slechts een ondergeschikte rol speelt, is de erkenning en bevestiging van het bestaan van twee neolithische hoofdtypen: een dolicho- en een brachykranen vormgroep. Daarvan sluit de eerste dus ook de Mediterraneanen in. Overigens onderscheidt Scheidt de neolithische menselijke overblijfselen in 9 vormtypen. Daarvan houdt hij drie met zekerheid voor rassen, t.w. een Noordsch langschedel-, een Noordsch kortschedel- en een z.g.n. Klokbeerkortschedeltype; drie vat hij op als vermoedelijke rassen, t.w. een Oostduitsch en een Zwitsersch kortschedel- en als derde een Zwitsersch langschedeltype. De rest houdt Scheidt voor kruisingsproducten.

Afgescheiden van de vooropgestelde erkenning van tweeërlei hoofdtype, zijn de belangrijkste resultaten van zijne verhandeling:

1o. de waarneming, dat alle neolithische dolichokrane vormtypen onderling eene groote gelijkenis vertoonen;

2o. de waarneming, dat de brachykrane neolithische typen eene ongeveer even groote verspreiding als de dolychokrane bezitten, doch overigens in de minderheid zijn;

3o. de waarneming, dat overal in Europa, met uitzondering van de Britsche eilanden, welker neolithische bevolking uitsluitend dolichocephaal is en zich dus toen reeds door hare „splendid isolation” onderscheidde, gemengde bevolkingen voorkomen.

Intusschen is dit laatste, voor zoover Engeland betreft, sedert korten tijd niet meer geheel juist. Men heeft nl. in den allerlaatsten tijd ook daar eenige praehistorische rondhoofden gevonden, nl. te Barrington Coombe (Somerset), die Keith tot het azylien, Davis daarentegen tot het jongpalaeolithicum rekent. Doch ook afgescheiden daarvan en juist te meer is het voorafgaande voor ons van belang, want wij moeten nu wel inzien, dat de resultaten van Bolk's onderzoek, voorzover dit leidde tot conclusies over de onmiddellijke herkomst van de anthropologische componenten onzer bevolking op grond van haar schedelvorm, met groote reserve beschouwd dienen te worden. Immers in den tijd onzer eerste bewoners waren in wijden omtrek, Engeland met eene kleine restrictie uitgezonderd, bijna overal reeds gemengde populaties, of zulke met gemengde raskenmerken.

De voornaamste gevolgtrekkingen, die Scheidt uit zijne waarnemingen trekt, zijn dan:

1o. dat de in 1ste instantie genoemde waarneming over de gelijkvormigheid der neolithische dolychokranen de onderstelling eener mogelijke monophyletische afstamming daarvan steun geeft. Als stamvorm neemt hij aan den laat-palaeolithischen Cromagnon-Aurignacien vorm. Aangezien dit type geen buiten-Europeesch terzijde gesteld worden kan, houdt hij het, conform de opvattingen van Boule e.a., voor

authochtoon Europeesch. Het zou zich na afloop van den ijstijd en nog bij den aanvang van het neolithicum van uit Frankrijk verbreid hebben en daardoor, hetzij vroeger of later, vanwege veranderde levensomstandigheden, als gevolg van natuurlijke teeltkeus veranderingen ondergaan hebben. Deze zouden in verschillende streken tot verschillende resultaten geleid hebben, die vooral den gelaatsvorm en de grootte betroffen.

Zoo stelt hij zich voor, om bij de hoofdzaken te blijven, dat uit dien Cromagnon-vorm, onder de bevolkingselementen der Fransche kust, het Noordsche langsschedeltype zijn oorsprong vond. Dit zou dan verder naar het Noorden — Britsche eilanden en Scandinavië — gemigreerd zijn, en zoo rekent hij de Fransche dolmenbevolking, met uitzondering van die uit het Rhône- en Belgische centrum, doch in het bijzonder de Bretonsche, tot de dolichokrane homo nordicus-groep. Dit laatste dus geheel in tegenstelling met Bolk, doch nu gesteund door feiten. Inderdaad heeft n.l. reeds Salmon in 1896 in zijne „dénombrement et types des cranes néol. de la Gaule”, 688 neol. schedels beschreven, waarvan 58 % dolicho- en slechts 21 % brachycephaal, de rest intermediair bleken te zijn. Scheidt zelf heeft dit aantal aldus over de Fransche dolmen verdeeld:

1) Kuststrook	79	dolichokraan,	27	rest, verhouding:	2½—1;
2) Belg. Centrum	106	„	109	„	1 —1;
3) Rhône Centrum	101	„	24	„	5 —1;
4) 2) en 3)	207	„	133	„	1¾—1;
5) Rest	78	„	80	„	1 —1.

Voorts noemt hij als representanten van dezen vorm, behalve de Long Barrow- en Riverbed-types der Engelschen, het langhoofdige Megalithtype der Scandinaviërs. De bedoelde menschevormen onderscheidten zich van den disharmonischen langsschedeligen uitgangsvorm met kort gezicht, door smal gezicht, smalle neus, minder gedrukte oogkassen en voorts door grootere lichaamslengte. Merkwaardig genoeg zijn echter ook de Scandinavische steengrafbouwers allesbehalve als onvervalschte representanten van een zuiver, i.c. nordicus, ras op te vatten. Wel is waar overheerschen hier de kenmerken van deze laatste groep, maar de opvattingen van Retzsus en Fürst deelt Scheidt, waar hij een ouderen brachykranen grondvorm aanneemt, waarover en waartusschen zich een dolichokrane domineerend heeft uitgebreid. Scheidt vond nl. op 66 neolithische Zweedsche schedels 56 % dolicho-, 38.4 % meso en 5.6 % brachykraan; in Dene-marken, en dat nog wel op een grooter aantal nl. van 142 schedels, achtereenvolgens 29.6, 47.8 en 22.5 %. In Nd.O., Nd.W. en Midden-Duitschland stelde hij daarentegen op een totaal van 90 schedels eene veel grootere dominantie van dolichokranen vast, nl. 74.4 %, terwijl de andere elementen resp. 18.9 en 6.7 waren.

Zoodoende blijkt dus alleen de Engelsche neolithische bevolking meer zuiver dolichokraan.

Anderzijds zou echter, om den draad weer op te nemen, de Cromagnonvorm ook de vader van het mediterrane ras zijn. Dit bleef, daarover is men het eens, veel meer aan den uitgangsvorm gelijk. Scheidt kent het geene afzonderlijke rol toe bij den opbouw der neolithische Noord-Europeesche bevolking.

Bij neolithische populaties met gemengde lichaamskenmerken stelde S. in het algemeen nog vast, dat in het Noorden grootere overeenkomst met den noordelijken langschedel-, in Midden- en Zuid-Europa met den mediterranen vorm bestond. Vooral de eerste betreffende elementen zouden sterke neiging tot migratie hebben bezeten, zooals blijkt uit hun optreden in de Donaulanden en misschien zelfs in Italië en Spanje.

20. Wat in de tweede plaats aangaat het andere, het neolithische brachykrane hoofdtype, hier is de onderlinge samenhang veel lastiger te vervolgen. Wat de herkomst van deze groep betreft, zoo schijnen de vondsten naar het Oosten te wijzen. In ieder geval (men denke aan hunne afwezigheid in het palaeolithicum, aan hunne Europeesche verspreiding over een naar het Oosten open wigvormig areaal en aan hun langdurig ontbreken in Engeland) is zijne latere indringing of althans later optreden in het Westen zeker; onzeker blijft echter of zij ontstaan zijn in Midden- of Oost-Europa of wel in Azië. Voor dit type ontbreekt de aansluiting bij zuiver jong-palaeolithische vormen. Voor immigratie uit het Oosten, in het bijzonder Azië, pleiten overigens nog:

- 1) dat het in ongeveer gelijke verhouding in neolithisch Noord-, Midden- en Zuid-Europa voorkomt;
- 2) dat de enkele neolithische Siberische Kurganvondsten (1913) inderdaad typisch brachykranoïd zijn, al moet worden toegegeven, dat het faciocranium daarvan, in tegenstelling met onze verwachting, eerder smal dan breed is.

Uitgaande van de onderstelling, dat de oud- en jongneolithische brachykrane schedels een gemeenschappelijken haard hebben, neemt S. dan ook voor dit type weer verschillende varianten aan. Het zouden met name de bezitters van de laat-neo- of aeneolithische klokbeercultuur zijn, die tot deze groep behooren.

Wat aangaat de verspreiding, deze is minder kenmerkend dan die van de dolychokrane vormen. Vooral aan de gebergtestreken van Midden- en Zuid-Europa schijnt dit menschenlag — misschien vi coactus — de voorkeur te hebben gegeven; vandaar uit verspreidde het zich dan blijvend over het Alpenvoorland, het Marnegebied en de Donaulanden. Intusschen, en dit is van belang, geene enkele neolithische nederzetting of nekropool heeft een uitsluitend brachykraan

schedelmateriaal opgeleverd; dit in tegenstelling met de aanwezigheid daarvan in lateren tijd, zoomede van talrijke gelijktijdige neolithische gesloten vondsten met onvermengde dolychokranen.

Moge zoo het voorafgaande ook al eene vereenvoudiging van de thans algemeen gehuldigde groote driedeeling der Europeesche bevolking zijn, doordat S. de langhoofdige homo nordicus en mediterraneus vereenigt; in het algemeen bevestigt het die indeeling. Bovendien heeft men daarbij te bedenken, dat bij het onderzoek van den neolithischen mensch, dat de kleur der organische bestanddeelen ontbreekt. Dit in aanmerking genomen en voorts, dat Scheidt een lang, meer gewijzigd Noordelijk, en een klein, meer oorspronkelijk Mediterraan dolichokraan type als modificaties, wij zouden liever zeggen varianten of subgroepen, van den Cromagnon-vorm tegenover elkaar stelt, plaatst de parallel tusschen de neolithische en tegenwoordige menschengroepen nog meer op den voorgrond. Over den mensch van Chancelade, die wel afzonderlijk als zelfstandige kleine vorm van de Cromagnon-mensch wordt afgesplitst, spreekt S. evenmin als over de palaeolithische negroïden van Mentone. Intusschen blijkt het, gezien de reeds groote gemengdheid der neolithische Europeesche bevolking, voldoende, dat we met de gegevens van de physische anthropologie der tegenwoordige en ook vroeg- ja zelfs praehistorische bevolking, als bron voor de beoordeeling harer onmiddellijke herkomst en migratie's, uiterst voorzichtig dienen te zijn. Zooveel echter is zeker, dat de palanthropologische resultaten, voorzoover deze de Bretonische dolmenbevolking als dolichokraan doen kennen, geheel in strijd zijn met de Bolksche opvatting, waar deze juist daarin een bron van brachycephalie onzer oudste bevolking meent te mogen zien.

Wanneer wij thans overgaan tot de beschouwing van de vroegste, speciaal Nederlandsche, lichamelijke menschenlijke overblijfselen, dan blijkt het in de eerste plaats, dat het hiermede al zeer droevig gesteld is. Tot nu toe zijn ze zoo goed als niet gevonden.

Voor een juist begrip dient nogmaals met nadruk gezegd te worden, dat onze oudste cultuuroverblijfselen, waarin of waarmede tezamen menschenlijke skeletdeelen gevonden zijn, zonder uitzondering eene steencultuur representeren. Zij behooren tot het neolithicum. Die cultuuroverblijfselen bestaan uit graven, sporen van nederzettingen en werkplaatsen en voorts uit industrie-producten. Welnu, de daarin of daarnaast gevonden menschenlijke lichaamsresten, die zich voor bestudeering harer somatische kenmerken leenen, zijn tot nu toe eigenlijk slechts twee, t.w.:

- 1) de vondst van skeletdeelen in een neolithischen grafheuvel bij Niersen op de Veluwe, gedaan in 1907 door Dr. Holwerda en onderzocht en beschreven door Prof. Nieuwenhuis;

- 2) de reeds genoemde vondst van een enkelen schedel in de neolithische vuursteenwerkplaatsen bij Rijckholt, gedaan door Hamal-Nandrin in 1923 en bewerkt door Fraipont & Stockis.

De betreffende onderzoeken hebben uitgemaakt, dat de eerste tot de z.g.n. klokbekercultuur behorende skeletdeelen afkomstig zijn van een frisch gebouwd blijkbaar langhoofdig menschtpe. Dit vertoont dus groote gelijkenis met den homo nordicus en wijst als zoodanig slechts schijnbaar naar het Noorden. De Zuid-Limbursche vondst daarentegen is van hyperbrachycephaal type; zij vertoont groote overeenkomst met den z.g.n. Grenelle-mensch en wijst uitsluitend in zuidelijke richting.

Deze vondsten zijn dus in zooverre niet met de Bolksche conclusies en beschouwingen in strijd. Aan den anderen kant geven zij daaraan ook niet al te veel, om niet te zeggen zeer weinig of nauwelijks, steun. Immers, ook afgezien van het voorafgaande, blijft in het Zuiden eene groote gaping, niet alleen tusschen het beperkte anthropologische materiaal van toen en nu, maar tevens in de gesloten vondsten van cultuuroverblijfselen, die kenmerkend zijn voor den tijd tusschen het neolithicum en men kan, behoudens een kleine restrictie, wel zeggen den Romeinschen of althans La-Tène tijd. Zoo kan er dus in den tusschentijd nog heel wat geschied zijn. In absoluten zin genomen, is echter die vondst met Bolk's onderstelling in overeenstemming.

Wat nog in het bijzonder de skeletvondst in het midden des lands aangaat, zoo zou men daar bij de klokbekercultuur veeleer een brachykranen, door Scheidt zelfs als klokbekertype onderscheiden, vorm verwacht hebben, dan een representant van den homo nordicus.

Uit het Noorden des lands, met zijne talrijke steengraven en ook neolithische grafheuvels, hebben wij echter in het geheel geen anthropologisch materiaal, dat zich voor de bestudeering van den oorspronkelijken bewoner leent en dit zou juist in het licht van Bolk's opvattingen van zoo groot belang wezen. Wij zijn dus voor de kennis daarvan en van hunne herkomst geheel op de attributen, d. i. op de plaatselijk vroegste menschelijke cultureele nalatenschap aangewezen. Ik voor mij persoonlijk hecht daarbij groote waarde aan de resultaten van de bestudeering der grafritualistiek, uitgaande van de onderstelling, dat wij vooral daarbij te doen hebben met oude hardnekkige gebruiken en gewoonten, waarbij de traditie een groote rol speelt. Bovendien zijn er bewijzen voor dit laatste inderdaad aanwezig, doch daarover nu niet.

Het is het toepassen van systematische onderzoekingsmethoden ook op onze praehistorische monumenten, waarvoor men vooral Dr. Holwerda dankbaar heeft te zijn. Want dit heeft de kennis onzer

palethnologische verhoudingen inderdaad op een geheel ander peil gebracht? Holwerda heeft echter behalve aan de grafitualistiek in het bijzonder waarde toegekend aan de oude ceramiek en daaruit conclusies getrokken, die in dit verband van belang zijn.

Alvorens hierover nog iets te zeggen, stellen wij echter voorloopig vast, dat de resultaten der verschillende, zoowel palae- als neo-anthropologische onderzoekingen, ons niet erg kunnen bevredigen. Dit is nog meer het geval, wanneer wij ze bekijken in het licht van sommige gegevens, die de genetica naar voren heeft gebracht. We weten immers maar al te goed, hoe phaenotypische gelijkenis en zelfs gelijkheid nog genotypische verscheidenheid kan zijn, al moeten wij toegeven, dat hier, bij de bestudeering van zeer verschillende morphologische kenmerken en kenmerkcomplexen, grootere zekerheid bestaat. Overigens is het een merkwaardig feit dat, bij het teruggaan in den tijd, het aantal menschvormen, evenals dat der in dit verband te betrekken huisdiervormen, veel geringer wordt. Bij deze directe methode van onderzoek dient men zich echter, afgezien van de mogelijkheid eener andere onmiddellijke, goed bewust te blijven van hare éénzijdigheid en met groote reserve zal men de conclusies harer onmiddellijke resultaten hebben te beschouwen.

Eenerzijds toch zijn de conclusies, welke men uit de resultaten van het recente en historische anthropologische materiaal kan trekken en heeft getrokken, erg speculatief, anderzijds zijn de directe palanthropologische data al buitengewoon gering. Intusschen toch heeft dat onderzoek, zooals wij zagen, wel iets opgehelderd. Eerstens toch bevestigen de specifiek Nederlandsche anthropologische gegevens, dat reeds de oudste bewoners in het Zuiden een brachycephaal element bevatten, wat beteekent, dat zij tezamen betrekkelijk jong, hoogstens vroeg-neolithisch kunnen zijn en voorts, dat zij voorkomen in een Europa, dat reeds, Engeland uitgezonderd, overal elders gemengde populaties met vermoedelijk meerdere rasbastaarden bezat. Anderzijds wijzen de palanthropologische gegevens er in het algemeen op, dat de oudste menschvormen, die van het palaeolithicum, zonder uitzondering dolichokraan zijn en dat eerst later, tezamen met meso- en vroegneolithische cultures, voor het eerst in de Azyliëncultuur van Ofnet in Beieren en de Tardenoisien-Kjokkenmoddinger culturen van Mugem in Portugal, brachykranen optreden. Ik meende hierop, in het licht der vrij algemeen aanvaarde immigratie der brachykranen, nog eens met nadruk te mogen wijzen, omdat deze algemeenheid ook den onderzoeker van de oudste huisdieroverblijfselen frappeert. Ook daarbij treden aanvankelijk uitsluitend dolichocephale vormen op, eerst later, zoowel bij honden, paarden, runderen, varkens enz., mopsvormen, vormen,

waarbij het gezicht, het faciocranium ten opzichte van het hersenkapsel, het neurocranium teruggebogen en verkort is. Voorzeker toch eene merkwaardige congruentie: in beschavingen van hooger of gecompliceerder plan allerlei morphologisch-biologische convergentieverschijnselen. Ter bepaling van de gedachte wijs ik bijv. op het optreden van sterk brachycephale mopstypen onder de honden in de oude beschaving der Egyptenaren, van de Chineezers en van de Inca's, van welke laatste vormen de moderne Engelsche puk- en bulldogtypen craniologisch nauwelijks te onderscheiden zijn, terwijl dit soort van vormen in oudere primitieve Europeesche en ook buiten-Europeesche beschavingen geheel ontbreekt, ten onzent bijv. eerst in of na den Karolingischen tijd schijnen op te treden. „Die Kultur schlägt die Köpfe breit” is beweerd; het schijnt, dat zij — hoe dan ook nader te definiëeren — om het zoo eens te formuleeren, de constantie van jeugdkenmerken in de hand werkt. Zeker is het, dat oudere cultures ontzaglijk veel eenvoudiger en plaatselijk ook scherper en veelal gemakkelijk te onderscheiden phaenotypen bezitten; de morphologische verscheidenheid is — dit heeft het praehistorisch onderzoek geleerd — bij oudere biotypen t. o. van de tegenwoordige, zoowel voor den mensch zelf als voor zijne domesticatieproducten, in het oog springend gereduceerd, om niet te zeggen monotoon. Zoo is het, met behoud van de voorzichtigheid en de scepsis, waartoe de genetica ons t. o. van de conclusie uit de betreffende statistisch morphologische resultaten maant, misschien toch niet geheel hopeloos, via den besproken weg te eeniger tijd meer hechte reconstructiemogelijkheden omtrent aard, verwantschap en herkomst der betreffende populaties te verkrijgen.

Wij willen thans nog heel in het kort zien, wat de palethnologie in haren zuiveren zin, d.w.z. in dien van oudere cultuurgeschiedenis, ons in dit opzicht leert en met enkele opmerkingen daarover volstaan. De opvattingen van Dr. Holwerda meen ik in het algemeen wel als bekend te mogen onderstellen. Holwerda toch heeft de verdienste de vrucht van zijn onderzoek snel te publiceeren, hetzij in den vorm van verslagen, van tijdschriftartikelen, van verhandelingen of boekwerken. Onder zijne samenvattende werken noem ik slechts Nederland's vroegste beschaving van 1906, Die Niederlande in der Vorgeschichte Europa's van 1915 en Nederland's vroegste geschiedenis van 1918, waarvan thans een geheel nieuwe druk zal uitkomen.

Wat nu de oudste bevolkingselementen van ons land betreft, berusten zijne conclusies in hoofdzaak op de gegevens, ontleend aan zijn onderzoek over de hunebedden, over gelijktijdige nederzettingsresten op de Veluwe en van de oudste grafheuvels, eveneens voornamelijk op de Veluwe aangetroffen. De laatste heeft Holwerda naar een daarin veronderstelde eigenaardige, doch inmid-

dels verteerden houtbouw, koepelgraven genoemd. In het kort samengevat komen zijne opvattingen, wat de betreffende bevolkingselementen aangaat, hierop neer, dat zij het resultaat van twee zeer verschillende stroomingen zouden zijn. Tot de eene rekent hij dan de hunebedbouwers, derivaten van Middellandsche stammen, die zich reeds vroeg over Zuid-Europa uitbreidden en ook ons land bevolkten. Tot de andere het volk der koepelgraven en van de daarbij behorende klokbekercultuur. De Zuid-Limburgsche vuursteenindustrie, waarvan Holwerda tot voor kort niet veel wilde weten, heeft hij tot dusver in zijne conclusies niet verwerkt.

Wij zien dus, dat de palethnologische gegevens Holwerda tot eene geheel andere opvatting hebben gevoerd dan Bolk op grond van het anthropologisch materiaal heeft gemeend te mogen onderstellen.

Zonder nu uitvoerig op de m.i. weinig vaststaande conclusies van Holwerda in te willen gaan, noch op de waarnemingen, die hij ter staving daarvan naar voren brengt, wensch ik hier alleen het volgende op te merken.

- a. Wat de hunebeddencultuur aangaat, deze is naar verspreiding, bouw en inhoud zeer homogeen en m.i. zuiver oostelijk en noord-oostelijk georiënteerd. Het grondprincipe in de constructie onzer hunebedden is de rechthoekige bouwtrant.
- b. Wat de grafheuvels met houtbouw aanbelangt, deze zijn naar den bouw, behoudens eene kleine restrictie voor het Wurtembergsche, met buitenlandsche nog steeds niet vergelijkbaar. Wat aangaat den inhoud mogen ze in het algemeen gesproken tot de laatneolithische bekercultuur gerekend worden. Overigens zijn ze, naar bouw en inhoud beide, zeer heterogeen.

Naar den bouw toch kunnen we, zoowel in het midden als in het Noorden des lands, minstens twee scherp onderscheiden typen onderscheiden, d.w.z. één met sporen eener uit liggende en één met sporen eener uit staande balken bestaande houtconstructie. Het grondprincipe in beide constructies is m.i. de rondbouw.

Naar den inhoud, in het bijzonder naar de ceramiek, kunnen we echter minstens 4 verschillende grondvormen en versieringen onderscheiden, elk met eigen verspreiding, t.w.:

1° de bekervormen met groeflijnversiering, welke we ook naar het Oosten en Noorden, met name op het Kimbrische schiereiland, aantreffen;

2° de eigenlijke snoer- of touwbekers, wier haard de Saksisch-Thüringsche landen schijnen te zijn;

3° de eigenlijke klokbeker met zonaire versiering, die we in midden en Zd. West-Europa ontmoeten;

4° de groote klokbekers met, al of niet ondersneden, cylin-

drischen hals en vingertopindrukversiering, die ik wel kraag- of randbekers zou willen noemen, wier analoga naar het Oosten, Noorden en Zuiden geheel schijnen te ontbreken, doch die we, bij ons meer geconcentreerd in het midden des lands, in het Noorden daarentegen zeldzamer, met name in Engeland terugvinden.

Aldus meen ik, dat de vergelijkende palethnologie inderdaad wel lijnen begint uit te stippelen, waaronder zoowel ethnische als cultureele, doch dat de preciese onderscheiding daarvan voorloopig nog moeilijkheden zal blijven geven, al onderscheiden we m. i. duidelijk de beide richtlijnen van die bewegingen, n.l. eenerzijds de Noordzeekust, anderzijds de groote rivieren, met name den Rijn.

Hoewel ik mij goed bewust ben, dat thans eene uitgebreide documentatie aan de hand van het materiaal zelf hier op zijne plaats zou zijn, meen ik die voorshands te moeten nalaten.

Wanneer het mij tenslotte veroorloofd is, ter bepaling van de gedachte, in het kort samen te vatten, wat m.i. de studie der oudste Nederlandsche cultuuroverblijfselen voorloopig aan het licht heeft gebracht, dan is dat het volgende.

In de eerste plaats doet zij zien, dat in ons land, zooals zoo even reeds werd aangeduid, van eene periode, voorafgaande aan den jongeren steentijd, geene sporen van menschelijke aanwezigheid zijn aangetroffen en dat de andere zich vrijwel uitsluitend beperken tot de zandgronden en oudere duinen.

Voorts blijkt het,

- A. wat aangaat de *losse vondsten*, in het bijzonder, zooals Åberg heeft aangetoond, de vuursteenbijlen, dat ons land in cultureel opzicht twee stijlinrichtingen vertoont, een Noord- en een West-Europeesche, wier grens, al dan niet samenvallend met een bevolkings- of zelfs domineerende rasgrens, ongeveer over Overijsel verloopt;
- B. wat aangaat de *gesloten vondsten* (graven, nederzettingen en industrieplaatsen), in het algemeen, dat deze een ongeveer gelijke tweedeeling afspiegelen als de losse, doch dan nog weer speciaal,
 - a. dat de neolithische anthropologische en cultureele nalatenschap in het Zuiden des lands, zooals deze tot nu toe alleen bij Rijckholt is te voorschijn gekomen, in beiderlei opzicht gelijkenis met Belgische en Fransche vondsten vertoont en op eene invasie van stamelementen uit die richting wijst;
 - b. dat de neolithische vondsten uit het midden des lands in physisch-anthropologisch opzicht wijzen op een forsch dolichokraan en dus Homo nordicus-, in ieder geval geen Kelto-Slavisch, type, in cultureel opzicht daarentegen zeer verschillende stroomingen verraden, t.w.:

- 1° eene eerste, die naar den Saksisch-Thüringschen haard wijst (touwbekercultuur);
 - 2° eene tweede, die, via de Rijnstreken, eenerzijds naar Midden-Europa: Zuid-Duitschland, Bohemen en zelfs Hongarije, anderzijds naar Zuid-West-Europa wijst (klokbekercultuur);
 - 3° eene derde, die naar de Britsche eilanden, in het bijzonder Oost-Engeland, verwijst (kraagbekercultuur);
 - 4° eene vierde, doch zeer bijkomstige, die naar het Noorden en Noordoosten wijst (cultuur van vaatwerk met ingestoken versieringsmotieven);
- c. en eindelijk dat de neolithische vondsten in het Noorden des lands in anthropologisch opzicht niets zeggen. In cultureel opzicht daarentegen wijzen zij op:
- 1° eene hoofdstrooming uit Noord-Duitschland en in laatste instantie uit het Oostzeegebied en dus, blijkens het voorafgaande, op in hoofdzaak Teutonsche raselementen, aangezien deze immers juist in Nd. West-Duitschland sterk bleken te domineeren;
 - 2° bijkomstige stroomingen, welke dezelfde betrekkingen als die in midden-Nederland verraden, doch daarenboven nog vergelijkbaar materiaal met de neolithische grafheuvelcultuur (Gräber unter Bodenniveau) van het Kimbrische schiereiland opleveren. Zij kunnen eventueel, n.l. voor zoover ethnische stroomingen afspiegelend, zeer verschillende en gemengde philogenetische elementen verraden.
-